
Dr Emina KOPAS-VUKAŠINOVIĆ
Dr Emilija LAZAREVIĆ
Institut za pedagoška istraživanja
Beograd

Pregledni naučni rad PEDAGOGIJA LXIII, 2, 2008. UDK: 37.01.53
--

MLADI, SISTEM VREDNOSTI, STEREOTIPI I PREDRASUDE¹

Rezime: Činjenica je da su ponašanja i aktivnosti mladih određeni sistemom vrednosti zajednice kojoj pripadaju. Različiti egzogeni činioci usmeravaju njihovo ponašanje i određuju njihov položaj u zajednici. Tu, pre svega, mislimo na uticaj porodice, škole, vršnjaka i medija. U ovom radu bavimo se pitanjima preventivnog delovanja u smislu stvaranja povoljne klime za razvoj svakog pojedinca u zajednici, a to podrazumeva uslove u kojima će se mlada osoba razviti u aktivnog građanina, bez predrasuda o drugim ljudima koji su nekada drugačiji od nje, a pripadaju istoj zajednici. Namera nam je da predstavimo programe za mlade koji podstiču njihovu participaciju, razvoj stavova i vrednosti kao što su solidarnost, mir, tolerancija, društvena pravda i svest o okolini. Ovakvi programi postoje i u sistemu formalnog obrazovanja u Srbiji. Kroz njih deca i mladi stiču znanja, razvijaju veštine i usvajaju vrednosti. Samo tako mogu doprineti da se dese određene promene u životu mladih u zajednici, kako lokalno, tako i globalno.

Ključne reči: sistem vrednosti, predrasude, zajednica.

»Pravilno sagledano iskustvo su vrata
koja vode u prostore duše.« (Jon Kabat-Cin)

U savremenom životu mladih XXI veka izazovi su ogromni. Siromaštvo, bolest, nepismenost jesu samo neki od njih. Još sedamdesetih godina XX veka, u mnogim zemljama javila se ideja da se kroz sistem formalnog obrazovanja podstiče svesnost i angažovanost mladih. U obrazovnom sistemu u industrijski razvijenim zemljama ova oblast nazvana je *Razvojno obrazovanje* (Fountain, 1995). Na drugoj strani, u zemljama u razvoju nastajale su strategije lokalnog organizovanja kako bi se pomoglo ljudima iz ugroženih grupa. To je značilo osnaživanje pojedinca i grupa, ali i stvaranje uslo-

¹ Članak predstavlja rezultat rada na projektu »Obrazovanje za društvo znanja«, broj 149001 (2006–2010), čiju realizaciju finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije.

va za jedinstveno delovanje i promene. Tokom osamdesetih i devedesetih godina XX veka, iz ove dve inicijative razvija se *Obrazovanje za razvoj* kao nov pristup u učenju, s ciljem da se izgradi globalno građanstvo. Zabeležena su tri glavna razloga za opstanak ovog pristupa. Pre svega, došlo se do saznanja da se moraju menjati *shvatanja o tome šta čini »razvoj«*. U Godišnjem izveštaju Unicefa za 1990. godinu, Džejms Grant je istakao da razvoj treba procenjivati prema ljudskim pokazateljima, a ne ekonomskim varijablama. Treba pre svega voditi računa o svakom čoveku, njegovom zdravlju, obrazovanju i kvalitetu životne sredine. Jedino tako je moguće ostvariti i održati kvalitetan ljudski potencijal neophodan za dalji razvoj i opstanak zajednice. Sledeći argument za opstanak ovog pristupa podrazumeva da se *menja priroda globalnih problema*. Oni su u savremenom svetu sve složeniji i univerzalniji (briga o životnoj sredini, problemi pravde i sukoba). Moguće ih je rešiti jedino ako dobro poznajemo različite dimenzije ovih problema (socijalne, ekonomske, političke, kulturne, tehnološke, ekološke i dr.). Na kraju, treći argument podrazumeva da se *menjaju obrazovne vrednosti*. Obrazovanje mladih mora biti usmereno na poštovanje ljudskih prava, osnovnih sloboda i različitosti. To podrazumeva obrazovanje za građansko društvo. U literaturi još uvek nema dovoljno saglasnosti među autorima koji se bave definisanjem pojma *građansko društvo* (Keen & Tirca, 1999). *Obrazovanje za građansko društvo* istovremeno je usmereno ka teorijskom polju i polju praktičnog društvenog života. U teorijskom smislu, pojam građansko društvo označava specifičan skup društvenih komunikacija i socijalnih veza između građana. U praktičnom društvenom životu ono ima za cilj da *motivise i mobilise građane u društvenim aktivnostima* (Pavlović, 2006). U tom kontekstu, od značaja je razvoj sistema vrednosti svakog pojedinca, koji će odrediti njihove komunikacije, veze i aktivnosti u zajednici. Stoga se obrazovanje za građansko društvo određuje kao aspekt moralnog obrazovanja, koje ima za cilj da pripremi mlade da se snađu u ulozi građanina, člana zajednice (Spiecker & Steutel, 1995). Jedino tako ih je moguće pripremiti za odgovoran život u slobodnom društvu, u duhu razumevanja, mira, tolerancije, jednakosti i prijateljstva među svim narodima.

Sistem vrednosti u savremenom globalnom društvu

Svesni smo činjenice da sredinski činioci mogu da podstiču, ali i da sputavaju razvoj mladih i njihovo aktivno integrisanje u zajednicu. Danas se sve više govori o procesu *prevrednovanja sistema vrednosti* u pravcu afirmisanja kulture mira, kroz paralelne procese društvenih integracija i emancipacije članova društva (Mitrović, u Jovanović i Mitrović, 2007). U osnovi *obrazovanja za razvoj* nalazi se nekoliko osnovnih pojmova koji su podjednako važni za mlade koji žive u industrijski razvijenim zemljama, kao i za one iz zemalja u razvoju (Fountain, 1995). Ističemo neke od njih:

- *Međuzavisnost* – podrazumeva da su u našem globalnom društvu ljudi, problemi i događaji povezani mrežom odnosa. Jedino oni pojedinci koji su sposobni da prepoznaju i razumeju tu međuzavisnost, mogu shvatiti sistemsku prirodu sveta u kojem žive.
- *Slike i opažanja* odnose se na ono što vidimo i na naše stavove o drugim ljudima, o kojima saznajemo najčešće putem medija. Nažalost, danas je česta pojava da su opažanja mladih o ljudima koji su »drugačiji« (rasa, pol, fizička sposobnost, mesto življenja), zasnovana na stereotipima i predrasudama.

-
- *Društvena pravda* odnosi se na shvatanje poštenja i ljudskih prava koja mogu da se podstiču ili osporavaju, na individualnom, lokalnom, nacionalnom ili globalnom nivou. Pri tom ne treba zaboraviti da svaki pojedinac može da razvije svoje potencijale samo ukoliko ima pravde.
 - *Sukob i rešavanje sukoba* – podrazumeva sposobnost pronalaženja načina kako se može prevazići sukob i neslaganje. Danas je za jedan broj mladih sukob sinonim za nasilje. Međutim, nasilje je samo jedan od mogućih odgovora na sukob. Neophodno je kod mladih razvijati veštine nenasilnog, konstruktivnog rešavanja sukoba.
 - *Promene i budućnost* međusobno su uslovljene. Promene koje se danas dešavaju u sistemu savremenog življenja, određene su aktivnostima iz prošlosti. Treba znati da će se i u budućnosti dešavati različite promene, ali će one biti ishod onoga što činimo danas. Naravno, to ne znači da je budućnost unapred određena. Mlade treba naučiti da svesno deluju na promene kojima će uticati na stvaranje srećnije budućnosti.

Kada se bavimo problemima stereotipa i predrasuda kod mladih, posebno nas interesuju modeli aktivnosti kroz koje možemo doći do podataka o njihovim stavovima i mišljenju o nekoj osobi ili grupi osoba. Predrasuda podrazumeva negativan lični stav ili mišljenje o nekoj osobi ili o grupi ljudi koju nekada i ne poznajemo. Stereotip je preterano uopšten stav o grupi ljudi koji ne mora uvek biti negativan. On je najčešće zasnovan na predrasudi. Pojam stereotip je u socijalnu psihologiju uveo američki pisac i novinar Volter Lipman 1922. godine, čiji je rad objavljen u knjizi *Javno mnjenje* 1999. godine. Do tada su ga koristili psihijatri koji su njime označavali ponavljanje istog pokreta, reči ili oblika ponašanja u psihopatologiji. Ovim pojmom Lipman je opisao sistem razumevanja koji utiče na stvaranje predrasuda o ljudima i pojavama.

U našem institucionalnom obrazovanju i vaspitanju aktuelni su različiti neformalni programi. Oni čine deo sistema kooperativnog učenja. Mladi se prema svom izboru uključuju u njih, prvo kao aktivni učesnici, a neki od njih se kasnije pripremaju i za voditelje ovih programa. Kroz interaktivnu komunikaciju, grupne diskusije, debate, igre uloga i simulaciju, mladi iznose svoje stavove, razmenjuju iskustva, uče se da razumeju probleme drugih i da poštuju različitosti. Na taj način izgrađuju sopstveni sistem vrednosti kojim se »brišu« predrasude i jačaju naklonosti među onima koji su različiti.

Stereotipi i predrasude kroz slike i opažanja

Već smo pomenuli da se mladi u Srbiji uključuju u aktivnosti kojima se podstiče razvoj njihovog sistema vrednosti u pravcu obrazovanja za demokratiju, razvoj i nenasilnu komunikaciju. Ovakvi obrazovni programi postoje u školskom sistemu, ali i u sistemu aktivnosti nevladinih organizacija koji se delom ili u celini uključuju školske programe. Među njima su sledeći programi: »Učionica dobre volje«, »Abeceda demokratije«, »Umeće odrastanja«, »Čoveče ne ljuti se – Bogatstvo različitosti«, »Obrazovanje za razvoj«. Oni se realizuju od devedesetih godina XX veka do danas i kroz njih mladi uče i usvajaju sistem vrednosti, a u lokalnim akcijama proveravaju mogućnosti i efekte njihove primene (Kopas-Vukašinić, 2007).

Stereotipi i predrasude su uvek aktuelna tema u radu sa mladima. Posebno je značajno pratiti uticaj medija na razvoj i održivost negativnih ličnih stavova mladih prema grupi ljudi ili pojedinim osobama. Program »Obrazovanje za razvoj« nudi razli-

čite aktivnosti kojima je moguće utvrditi koliko danas mediji utiču na stavove mladih o osobama iz ugroženih grupa, prema osobama koje su »drugačije od njih« (hendikepirani, stari, bolesni, socijalno ugroženi, osobe suprotnog pola i sl.). Radom u malim grupama i organizovanim diskusijama o temama iz novinskih članaka moguće je uticati na slike i opažaje sveta kod mladih. Na taj način oni stiču određena znanja o grupama ljudi, usvajaju stavove i veštine komunikacije. U Tabeli 1 predstavljeni su ciljevi i zadaci koji su određeni ovim programom. Oni se odnose na poznavanje, opažanje i razumevanje kulture, nasleđa i stavova ljudi (Fauntin, 1995; 84).

Tabela 1: Podučavanje o slikama i opažanjima: ciljevi i zadaci

Znanja	<ul style="list-style-type: none"> - Poznavanje sopstvene kulture, nasleđa i pogleda na svet. - Poznavanje kulture drugih ljudi, koji žive u sopstvenoj zajednici i u drugim delovima sveta. - Razumevanje da pogledi na svet nisu jednaki među narodima i da različite perspektive imaju svoju sopstvenu logiku i vrednost. - Poznavanje uobičajenih stereotipa o drugim ljudima koji postoje u sopstvenoj kulturi. - Razumevanje izvora tih stereotipa. - Znanje o tehnikama koje se koriste u štampanim i vizuelnim medijima za stvaranje, menjanje ili manipulaciju slikama.
Veštine	<ul style="list-style-type: none"> - Veština otkrivanja pristrasnosti, predrasuda i egocentričnih stavova – sopstvenih i tuđih. - Sposobnost opažanja različitih perspektiva u govornim, štampanim i audio-vizuelnim medijima. - Sposobnost kritičkog razmišljanja o slikama i podacima dobijenim iz raznih izvora. - Sposobnost upotrebe znanja i mašte za razvijanje uvida u načine života, stavove i verovanja drugih ljudi. - Sposobnost prevazilaženja predrasuda kada se na njih naiđe u medijima, u praksi ustanova ili u interakcijama sa pojedincima ili grupama.
Navike	<ul style="list-style-type: none"> - Pozitivno vrednovanje kulturne različitosti, alternativnih gledišta jednakosti i pravde. - Poštovanje i otvorenost prema ljudima koji su naizgled drugačiji. - Poštovanje sličnosti koje postoje među narodima. - Promišljeni skepticizam o slikama koje su predstavljene u tekstu i medijima. - Spremnost čoveka da traži dodatne podatke o slikama koje su mu predstavljene.

Opažanja pojedinca odnose se na to kako on tumači određene slike. Nažalost, opažanja mladih su često zasnovana na predrasudama, ali im zato aktivnosti koje su usmerene na učenje o slikama i opažanjima pomažu da postanu svesniji u izgrađivanju sopstvenog sistema vrednosti. Naravno, mediji su samo jedan od sredinskih činilaca koji utiču na izgrađivanje vrednosnih orijentacija. Poseban uticaj na mlade imaju stavovi njihove porodice koje oni još u ranom detinjstvu obično nesvesno »upijaju«. Na starijim uzrastima prihvataju vrednosne orijentacije i stavove koji su posredovani knjigama, filmovima, štamptom, televizijom, kroz druženja sa vršnjacima i sl. Senzacionalne priče u novinama, na radiju ili televiziji, koje se često odnose na neke katastrofe, imaju za cilj da privuku čitaoce, slušaoce i gladaoce. Takve priče na mlade često ostavljaju

loš utisak i razvijaju predrasude o kvalitetu života i potrebama pojedinih grupa ljudi (sa smetnjama u razvoju, starih, siromašnih, bolesnih). Tako nastale predrasude štetne su za sve članove društvene zajednice. Ljudima iz ovih grupa često se uskraćuju osnovna prava, kao što je mogućnost školovanja, zapošljavanja, kulturnog uzdizanja, pristojnog stanovanja. Oni su, nažalost, često meta ismevanja, uznemiravanja, čak i nasilja. Ovakve reakcije nanose štetu i onima koji ih izazivaju. Kod njih se razvija nerealna slika o sebi i sopstvenim mogućnostima. Često nisu u situaciji da ostvare efikasnu komunikaciju u zajednici koja je danas sve bogatija različitostima, pa tako verovatno nikada neće imati priliku da svoje znanje i iskustvo predstave ljudima o kojima imaju predrasude.

Sigurno je da slika koju imamo o sebi zavisi od odnosa drugih ljudi prema nama, a taj odnos je određen našim odnosom i stavovima prema njima i njihovom životu (Reinhold, 1998). Ljubav i poštovanje prema drugim ljudima najčešće izazivaju njihov istovetan odnos prema nama. Time i mi i oni razvijamo osećaj vrednosti. Nažalost, nekada svojim stavovima odbijamo ljude, time i oni nas, što izaziva obostrani osećaj bezvrednosti. Osećaj sopstvene vrednosti određuje naš dalji odnos prema drugim ljudima, prema našim uspesima i neuspesima. Time razvijamo ili sputavamo osećaj samopouzdanja. Razmišljajući na ovaj način, postajemo svesni začaranog kruga u koji ulazimo zbog pogrešnih stavova o sebi i predrasudama o ljudima koji su na neki način drugačiji od nas.

Zapaženo je da je odnos mladih prema drugim ljudima često drugačiji od stavova koje oni iznose o njima. Jedan od primera takvog diskontinuiteta između stavova i ponašanja uočava se u različitim životnim situacijama. Istraživanje realizovano 2007. godine na uzorku od 17.099 učenika u Srbiji pokazalo je da se čak 57.1 % učenika ne obraća za pomoć nastavnicima kada dožive nasilje u školi (Plut i Popadić, 2007). Ispostavilo se, takođe, da čak i kada je su nastavnici reagovali u situacijama u kojima su prepoznali nasilje nad decom, njihovo reagovanje nije imalo veliki uspeh. Sigurno je da ovakav stav učenika određuje i njihove vrednosne orijentacije u pogledu položaja nastavnika u školi i društvu. Bitno je da nastavnici i saradnici u školama ovo znaju kako bi adekvatno birali aktivnosti. Planiranim aktivnostima moraju podučavati mlade da razvijaju sposobnosti znalačkog i realnog opažanja sveta koji ih okružuje, a zatim se pozabaviti problemom uticaja tekstova iz štampe (o dešavanjima u školama) na formiranje njihovih slika i opažanja.

Nekada učenici sami pokušavaju da pomognu drugu ili drugarici u nevolji, a nekada samo pasivno posmatraju. Ima situacija kada se se čak i priklanjaju nasilniku. Ovakve konstatacije idu u prilog našem stavu da u školama i dalje, intenzivno treba da se realizuju programi kroz koje će mladi učiti i usvajati sistem vrednosti, bez predrasuda. Time će se stvoriti uslovi za ličnu i uspešnu participaciju svakog člana zajednice i afirmaciju kulture mira u njoj.

Završna razmatranja

Položaj mladih određen je sveukupnim dešavanjima u zajednici, ali i sistemom vrednosti koji proklamuju odrasli, koji ih vaspitavaju. Participacija mladih u zajednici podrazumeva njihovo življenje bez stereotipa i predrasuda, sa pravilno izgrađenim stavovima i vrednostima o sposobnostima, postignućima i ponašanju drugih osoba, različitih potencijala. Stereotipi i predrasude su značajno područje istraživanja i vaspitnog delovanja na mlade, u cilju izgrađivanja njihovih moralnih vrednosti i stavova o grupi

ljudi ili o pojedincima. U sistemu formalnog obrazovanja treba pronalaziti mogućnosti primene aktuelnih neformalnih programa koje mladi rado prihvataju i učestvuju u njima. Posebno se to odnosi na aktivnosti kojima je moguće razvijati stavove mladih u odnosu na ulogu medija u njihovom sistemu življenja. Sigurno je da bi organizovana komparativna istraživanja ovog problema, u različitim društvima i kulturama, bila značajna za razvoj nauke i unapređivanje stručnog rada sa mladima. Projekti u ovoj oblasti učinili bi korak napred u procesu globalizacije i obrazovanja mladih, koji će biti u stanju da uz dužno poštovanje posmatraju druge ljude i obraćaju im se.

Literatura:

1. Fauntin, S. (1995): *Obrazovanje za razvoj – Priručnik za nastavnike za globalno učenje (Education for Development – A Teachers Resource for Global Learning)*. Copyright), Beogradska kancelarija UNICEF-a, Beograd;
2. Keen, E. & A. Tirca (1999): *Education for democratic citizenship - teachers' guided. Romania: Asociata Romana de educatie pentru democratie si drepturile omului, AREDDO. UK: Citizenship Foundation*;
3. Kopas-Vukašinović, E. (2007): »Škola kao činilac negovanja nenasilne komunikacije kod dece i mladih«, u Jovanović, N. i Lj. Mitrović (prir.): *Omladina Balkana između nasilja i kulture mira*, Filozofski fakultet, Niš;
4. Mitrović, Lj. (2007): »Omladina Balkana i kultura mira u kontekstu savremenih strukturnih promena«, u Jovanović, N. i Lj. Mitrović (prir.): *Omladina Balkana između nasilja i kulture mira*, Filozofski fakultet, Niš;
5. Pavlović, B. (2006): »Činioci i izazovi uspešnog obrazovanja za građansko društvo, Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, Vol. 39, br. 1, str. 205–224;
6. Plut, D. i D. Popadić (2007): »Reagovanja dece i odraslih na školsko nasilje«, Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, Vol. 38, br. 2, str. 347–366;
7. Reinhold, M. (1998): *Kako preživeti uprkos roditeljima*, Esoteria, Beograd;
8. Spiecker, B. & J. Steutel (1995): Political Liberalism, civic education and the Dutch government, *Journal of Moral Education*, Vol. 24, No. 1, pp. 619–645.

* * *

THE YOUNG, THE VALUE SYSTEM, STEREOTYPES AND PREJUDICE

Summary: *It is the fact that actions and activities of the young are determined by the system of value of the community they belong to. Different egzogenic factors direct their act and determine the position of the young in the community. First of all, we think about the influence of the family, school, peers and the media. In this paper we are dealing with the issues of preventive dealing, concerning creation of the positive climate for the development of each individual in the community. This means the conditions which will enable a young person to develop into the active citizen, without any prejudice about other people, who are different, but belonging to the same community. Our intention is to present the programmes which provoke their participation, development of attitudes and values such as solidarity, peace, tolerance, social justice and consciousness about the surroundings. These programmes exist within pre-service in Serbia. Children and the young gain knowledge through them develop skills and adopt values. This is the only way they can contribute to dealing with some changes in the life of the young in the community, both locally and globally.*

Key words: *the value system, prejudice, community.*

МОЛОДЕЖЬ, СИСТЕМА ЦЕННОСТЕЙ, СТЕРЕОТИПЫ И ПРЕДРАССУДКИ

Резюме: То, что поведение и деятельность молодых людей определяется системой ценностей в содружестве к которому они принадлежат - это факт. Их поведение и место в содружестве направляются разными внешними факторами. Мы прежде всего имеем в виду влияние семьи, школы, ровесников, СМИ. В настоящей работе мы занимаемся вопросами превентивной деятельности с целью создания положительного климата для развития каждого отдельного человека в содружестве. Молодой человек должен развиваться в активного гражданина, без предрассудков о других, различных от него людях, принадлежащих тому же содружеству. Мы стремимся дать программы для молодых, которые могут побудить их участие, развитие положений и ценностей таких как: солидарность, мир, толерантность, общественная правда, сознание об окружающей среде. Подобные программы существуют уже в системе формального образования в Сербии. Посредством этих программ молодые люди получают знание, развивают свои способности и навыки и усваивают ценности. Только таким способом можно внести перемены в жизнь молодежи в нашем сообществе как локально так и глобально.

Ключевые слова: система ценностей, предрассудки, содружество.